

NIETZSCHE OCH NAZISMEN.

FICHTE "Tal till den tyska nationen" ha under mer än ett århundrade tjänat som eggelse icke blott för tysk frihets- och enhetskänsla, utan också för tysk nationalism. Samtidigt ha de kunnat åberopas som uttryck för humanism och universalism. Hegels rättslära och särskilt hans lära om den germanska staten som utvecklingens höjdpunkt har varit ett stöd för tysk maktfilosofi och för nationella diktaturer över huvud, men den har också kunnat betraktas som en variant av liberal individualism. I fråga om en rad tyska tänkare som spela en roll i modern idédebatt föreligger samma förhållande. De åberopas med entusiasm av häftigt stridande riktningar; varje riktning anser sig företräda den "sanne" Fichte, den "verkliga" Hegel.

Denna förvirring, som icke har

MELKER JOHNNSSON:
Nietzsche och tredje riket.
Kooperativa. Pris 8: 75.

någon motsvarighet t. ex. i uppskattningen av ledande engelska tänkare, är en naturlig följd av de omstridda författarnas i idealistisk metafysik bottande oklarhet. Nyckelorden användas ständigt i skilda betydelser. Hur enkel och samtidigt verksam dubbeltydigheten kan vara åskådliggöres bäst genom ett exempel från Fichte. Denne använder i sina "Tal", vari tyskheten förhållande, ordet tysk i två klart skilda meningar. Stundom menas med tysk en vanlig tysk, en tysk i fysisk mening, en medlem av det tyska folket. Då dessa tyskar förklar-

ras vara överlägsna alla andra folk och kallade att leda världen, stimuleras tysk nationalism. Men i andra sammanhang menas med tysk över huvud en god, frihetsälskande, för framsteget verksam människa; tyskheten blir en idé, ett metafysiskt begrepp. Fattad på detta sätt blir Fichtes ideologi en god humanistisk exportvara. Fichte kan åberopas både av tyska våldsmän och imperialister och av humanister i och utanför Tyskland.

Nietzsche, som under årtiondena kring sekelskiftet blev en av Europas mest lästa och inflytelserika filosofiska författare, är kanske det mest typiska exemplet på denna företeelse. Att tolka Nietzsche på skilda sätt har varit så mycket naturligare som han icke utformade något sammanhängande system, utan snarast var en diktare i aforismer. Hans i olika sammanhang fälda uttalanden ha kunnat åberopas för vilka åskådningar som helst. Ett grundmotiv i hans senare arbeten var förhållandet av viljan till makt, men han talade också om maktens fördummande inflytande. Han förklarade antisemitismen vara föraktlig, men många gånger vände han sitt allt omfattande förakt mot judarna. Den övermänniska han hyllade kunde fattas som en maktlysten och hård krigare eller härs-kare, men också som en förändligad idéernas stridsman.

En fransk författarinna (Geneviève Blanqui), som skrivit ett arbete om Nietzsches inflytande i Frankrike, anser sig kunna fastställa att Nietzsche främst påverkat de antirationalistiska och maktdyrkande riktningar som hon kallar immoralism och imperialism; Barrès, Sorel och Maurras, som ideologiskt berett vägen för samtidens diktaturer, höra till Nietzsches lärjungar. Men hon betonar tillika att en rad författare av helt annan typ och tendens, såsom Paul Valéry och Charles Andler, mottagit impulser från Nietzsche. Rörande Nietzsches inflytande i Sverige finnes ingen sammanfattande undersökning. Tydligt är likväl att en sådan skulle leda till liknande resultat. Då Nietzsche blev känd i vårt land hyllades han av många som förkunnare av det utvalda fåtalets rätt mot den stora massan. Strindbergs ord i ett brev till Brandes om Nietzsche som "den moderne anden som vågar predika den starkes, den klokes rätt gentemot de dumma, de små (demokraterna)..." är ett uttryck för denna tankegång; det förtjänar tilläggas att Nietzsche i brev till Strindberg prisade "Fadren" för dess påstådda tes att kärleken i grunden framginge ur "det dödliga hatet mellan könen". Andra författare ha, icke minst under senare tid, framställt Nietzsche som en humanite-

tens apostel och med indignation avvisat tanken att han skulle kunna räknas till nazismens och fascismens föregångare och inspiratörer.

Av redan antydda skäl ha Nietzsche ånyo blivit ett stort aktuellt namn. Han åberopas av Hitler och Mussolini, nazistiska forskare söka få hans läror restlöst inpassade i den härskande ideologin. Det är viljan till makt, elitismen, antirationalismen och antihumanismen — "nihilismen" — som härvid ställas i förgrunden. Utanför Tyskland ha anhängarna av den "andre" Nietzsche kritiserat dessa tolkningsförsök. I ett stort arbete har fransmannen Nicolas sökt visa att Nietzsches lära på alla punkter står i den skarpaste motsättning till nazismen och att samtidens tyska författare endast genom förvrängningar och citering av lösräckta satsen kunnat ge sin uppfattning ett sken av riktighet. I Sverige ha Peterson-Berg, Alf Ahlberg och nu senast Wirtan gått på samma linje. Nazisterna, som skriver man, av propagandas monopolisera Nietzsche liksom andra berömda tyska filosofer; i realiteten hör Nietzsche, "den goda ropen", till den riktning som kämpar nationalism, maktfilyk och våldsdyrkan.

Vem har rätt? Doktor Melker Johnson har i ett arbete som publiceras av lärdom, klarhet och skärpa sökt lösa eller rättare sagt belysa detta problem. Han framhåller serligen att Nietzsches uttalanden ofta kunna tolkas på skilda sätt, att de, hur de än tolkas, i nästan alla fall ge uttryck åt oförenliga motsägande tankegångar. I stort sett blir emellertid slutsatsen att Nietzsche med all rätt kunna åberopas sig på Nietzsche. För Nietzsches sentliga meningar återfinnas i nationalsocialistiska och fascistiska lärorens och Nietzsches direkta och indirekta inflytande på uppkomsten av dessa läror kan med säkerhet visas. Den humanistiska bilden av Nietzsche förutsätter i högre än den nazistiska retuscheringsförvanskningar.

Dr. Johnson inleder sitt arbete med en biografisk studie som syftar till att framhäva de förståelse- och känslomässiga faktorer som utgör Nietzsche's verk väsentliga drag. Hans karaktär. Den avgörande punkten är Nietzsches misslyckande, hans i grundlagda misstänksamhet om omgivningen, hans oförmåga att vinna personlig gemenskap med andra människor, hans osäkra och otillfredsställda känsla. Typiskt är det fotografiska föreställningen av soldaten Nietzsche i en martialisk pose och med dräkt; det togs omedelbart efter hans friskallande från en kort tid ut på tjänst. Drömmarna om övermakt, makten och tyranni, som dr. Johnsons skildring sökt n

till kompensation. I de följande kapitlen analyseras i detalj Nietzsches arbeten ur den för författaren grundläggande synpunkten, varvid slående paralleller dras med det tredje rikets härskande idéer. I ett sista avsnitt skildras Nietzsches väg till inflytande, och hans betydelse för nazism och fascism sammanfattas. Dr Johnsson polemiserar kort men verkningsfullt mot vad han kallar de "mjuka" nietzscheanerna, de som vilja betrakta Nietzsche som en humanitetens apostel. "Nietzsche avskydde samma företeelser som nationalsocialisterna i dag bekämpar, demokrati och pacifism, borgerlighet och individualism, kristlighet och humanitet." "Man finner hos Nietzsche utomordentligt våtalliga uttryck för uppfattningen att den som angriper har mera rätt än den som försvarar sig, att kravet på rättvisa blott är ett uttryck för den svages och vanmäktiges hämnbegär, att rätten ej får vara ett medel mot kamp, att övervåld ej kan vara något orätt, eftersom livet till sitt väsen är övervåld..."

Dr Johnssons arbete är ur flera synpunkter betydande. Det är utan jämförelse den klaraste och grundligaste framställning av Nietzsches läror som givits på svenska. Genom sitt fasta perspektiv och sin omsorgsfulla dokumentering utgör det ett bidrag av rang även till den internationella Nietzsche-litteraturen; man vill hoppas att det blir översatt åtminstone till tyska. Som studie över nazismens ideologiska ursprung har det få jämlingar i utlandet och ingen i Sverige. Det är en glädje att läsa en undersökning i ett aktuellt politiskt ämne utförd med så strång vetenskaplig metod — trots författarens öppna och lidelsefulla ställningstagande.

Herbert Tingsten.

4 Januari 1944

Nationalsocialismens historiska bakgrund.

I DEN ALLMÄNNA debatten torde två föreställningar om orsakerna till nationalsocialismens uppkomst och seger dominera. Den ena, som länge var den mest spridda och fortfarande omfattas av många även utanför nazistsympatisörernas krets, hänvisar helt enkelt till "våldsfreden" 1919: "nationalsocialismen föddes i Versailles" är det klassiska uttrycket för tankegången. Ofta paras denna uppfattning även hos eljest bildat folk med total okunnighet om Weimarrepublikens historia. Man blandar ihop händelserna i början på 1920-talet och den stora krisen tio år senare och talar om den kränkta nationalkänslan, det tryckande skadeståndet, medelklassens utarmning och arbetslösheten såsom något för tysk historia efter 1919 över huvud karaktäristiskt. Man har glömt eller aldrig observerat blomstringsperioden 1924—1929, nationalismens tillbakagång under de goda åren, industrins med amerikanska krediter genomförda rationalisering, fredsvillkorens och skadeståndskravens successiva uppluckring.

Den andra föreställningen som vuxit sig allt starkare under krigsåren ser i nazismen ett kanske något extremt uttryck för den sanna tyskheten. Författare som Viereck, Stirk och Hertz ha redovisat de många inslag i förnazistisk tysk debatt som nu te sig som förberedelser till nazismen och erinrat om den alltyska propaganda före förra världskriget vilken till stor del var av alldeles samma art som Hitlers, Rosenbergs och Goebbels'. Senast

KURT STECHERT:
Hur kunde det hända?
Kooperativa. Pris 8: 75.